

Elenmari Pletikos Olof

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Akustičke različitosti naglasaka hrvatskoga štokavskoga sustava kod govornika iz Slavonije i Dalmacije

Naglasni sustav hrvatskoga standardnoga jezika temelji se na novoštokavskom dijalektu te iz njega preuzima četiri vrste naglasaka: dugosilazni, dugouzlazni, kratkosilazni i kratkouzlazni te zanaglasnu dužinu. Na temelju ovog naglasnog sustava hrvatski jezik tipološki se svrstava u jezike s visinskim naglaskom. Novija fonetska istraživanja pokazuju da govornici hrvatskoga jezika i kada govore idiomom koji smatraju standardnim ne proizvode propisani četveronaglasni sustav, već ga ostvaruju isključivo govornici podrijetlom iz štokavskih regija: Slavonije i dijela Dalmacije, dok ostali govornici proizvode reducirane naglasne sustave s tri, dva ili jednim naglaskom. Cilj je ovoga rada na temelju akustičke analize trajanja i kretanja tona istražiti razlike u ostvarenju naglasaka i zanaglasne dužine kod govornika iz Slavonije i Dalmacije koji ostvaruju novoštokavski četveronaglasni sustav. Rezultati analize pokazuju da su kod slavonskih govornika naglasci reducirani u trajanju i tonskom rasponu. Dugi naglasci se krata, kratki se dulje, a izrazito veliko preklapanje u dimenziji trajanja postoji kod riječi s dugouzlaznim i kratkouzlaznim naglaskom. U uzlaznim naglascima ton početka zanaglasnog vokala kod slavonskih je govornika na istoj razini kao u naglašenom vokalu, a kod dalmatinskih govornika ton zanaglasnog vokala počinje na višoj razini od tona naglašenog vokala. Zanaglasna dužina u dalmatinskom izgovoru ostvaruje se češće i ostvaruje se dužim trajanjem vokala nego u slavonskom izgovoru.

Ključne riječi: *hrvatski jezik, naglasni sustav, visinski naglasak, dalmatinski naglasak, slavonski naglasak*

1. Uvod

Hrvatski standardni jezik temelji se na štokavskom dijalektu koji ima četveronaglasni sustav: dugosilazni (môre), dugouzlazni (rúka), kratkosilazni (kùća) i kratkouzlazni (vòda) te zanaglasnu duljinu (pàpīr)¹. Naglasni sustav hrvatskoga standardnog jezika tipološki pripada jezicima s ograničenim tonskim sustavom koji se nazivaju »tonsko-dinamički« (Škarić, 1991: 316) jer se leksički naglasak ostvaruje kombinacijom udara i tonske visine ili »jezici s visinskim naglaskom« (Jelaska, 2004: 204) što je prijevod engleskog termina *pitch-accent languages*. U povijesti hrvatskih gramatika od Kačićeve gramatike objavljene 1604. pa sve do početka 19. stoljeća hrvatski standard najčešće je opisivao kao tronaglasni sustav (Ham, 2006), a prva hrvatska gramatika koja opisuje četiri novoštokavska naglasaka je gramatika Šime Starčevića *Nova ričoslovica ilirička* objavljena 1812. godine. Hrvatski četveronaglasni sustav sa zanaglasnim dužinama standardiziran je u razdoblju od sredine 19. do početka 20. stoljeća prihvaćanjem novoštokavskoga dijalekta kao osnove hrvatskoga i srpskoga jezika. Detaljni povijesni pregled naglasnog repertoara, naziva i opisa naglasaka tijekom devetnaestog i početkom dvadesetog stoljeća dali su Lehiste i Ivić (1986: 1–33). Silazni naglasci ostvaruju se u domeni naglašenog sloga, dok su za realizaciju tzv. uzlaznih naglasaka potrebna dva sloga: naglašeni i zanaglasni.

Suvremeni naglasni sustav doživljava brojne promjene. Te se promjene nazivaju »oslabljenim mjestima u sustavu suvremene novoštokavske akcentuacije« (Kravar, 1988/89), a obuhvaćaju distinktivno obilježje tona dvaju kratkih naglasaka, distinktivno obilježje postakcenatskih dužina, unutrašnji i krajnji silazni akcent, izostavljanje prelaženja akcenta u proklizi i izjednačavanje morfoloških suprotnosti. Kolebanja naglasnog sustava čine i naglasne dublete, koje su česte ne samo u jezičnoj uporabi, već i u jezičnim priručnicima, rječnicima i gramatikama (Martinović, 2006; Martinović, 2008). Suvremena hrvatska novoštokavska akcentuacija mijenja se u odnosu na prvotni standard do te mjere da Škarić (2007: 122) u hrvatskoj gramatici raslojava hrvatski jezik na tri tipa općega hrvatskoga – »klasični«, »prihvatljivi« i »prihvaćeni«. Prozodija riječi »klasičnoga tipa« preuzeta je gotovo u cijelosti iz novoštokavskih govora, te je nakon što je opisana takva prozodija bila propisana. »Općeprihvaćeni tip« hrvatskoga jezika »ima prozodiju koja

¹ Hrvatsko tradicionalno bilježenje prozodije riječi istiskuje primjena međunarodne fonetske transkripcije IPA (Landau i sur., 1999) prema kojoj se trajanje vokala i tonsko kretanje bilježe zasebnim znakovima (*mô:re*, *rú:ka*, *kù:ća*, *vò:da*, *pà:pī:r*).

je u trajnom nastajanju u procesu komuniciranja« (ibid.) te u tom sustavu postoje samo tri naglasaka (kratki, dugosilazni i dugouzlazni) i nema zanaglasne dužine. Fonetsko istraživanje naglasaka u suvremenom hrvatskom govoru (Pletikos, 2008) pokazuje da govornici hrvatskoga jezika kada govore idiomom koji smatraju standardnim ne proizvode propisani četveronaglasni sustav, već takav sustav ostvaruju isključivo govornici podrijetlom iz štokavskih regija: Slavonije i dijela Dalmacije, dok ostali govornici proizvode reducirane naglasne sustave s tri, dva ili jednim naglaskom. Reducirane naglasne sustave možemo nazvati dinamičkim sustavom jer se naglasci riječi razlikuju samo u dimenziji trajanja, a rijetko u tonskom kretanju. Dakle, u suvremenom općeprihvaćenom govoru supostoje i četveronaglasni sustav i dinamički dvonaglasni sustav kao dva prototipna sustava.

Razlike u dosadašnjim akustičkim opisima četiriju novoštokavskih naglasaka postoje dijelom zbog toga što analizirani govornici (informanti) predstavljaju različite jezike ili govorne idiome, dijelom zbog utjecaja veličine izgovorne domene (broj slogova u riječi, v. Lehiste i Ivić, 1986: 54), dijelom zbog utjecaja suprasegmentalnih prozodijskih obilježja koja proizlaze iz stupnja istaknutosti i pozicije naglašene riječi u rečenici (Smiljanic, 2004) i dijelom zbog utjecaja segmentalnim obilježja, tj. vrste glasnika u slogu koji povisuju ili snizuju osnovni ton te utječu na tonsku konturu i zato se prva trećina tonske krivulje naglašenog vokala ne bi smjela tretirati kao bitna u opisu razlike među naglascima (Pletikos, 2008: 189). Uzmemo li u obzir te spoznaje postojeći akustički opisi imaju jedno bitno mjesto koje može ukazivati na razlike novoštokavskih uzlaznih naglasaka proizašle iz govornih varijeteta, a to je ukupna tonska visina zanaglasnog vokala u odnosu na naglašeni vokal, ili, preciznije, tonska visina početka zanaglasnog vokala. Opis uzlaznih naglasaka u srpskom izgovoru pokazuje da je ton u zanaglasnom vokalu mnogo viši nego u naglašenom (Lehiste i Ivić, 1986: 54), dok opis uzlaznih naglasaka u izgovoru hrvatskih govornika pokazuje da je ton u zanaglasnom vokalu približno jednak tonu naglašenog vokala (Pletikos, 2003: 342–343) ili malo niži (Pletikos i Vlašić, 2007: 38; Pletikos, 2008: 130). Na temelju akustičkih podataka Smiljanic (2004) je utvrdila da se u beogradskom izgovoru prema trajanju i mjestu vrha fundamentalne frekvencije razlikuju četiri naglasaka, a u zagrebačkom tek jedan do dva.

Osim opisa koji se temelje na akustičkim podacima, postoji i nekoliko pokušaja opisa razlike u tonskom kretanju uzlaznih naglasaka pojedinih regija koji se temelje samo na percepcijskoj sposobnosti istraživača. Belić (prema Peco, 1971), Brozović (1954/55) i Kravar (1988) prema različitim

ostvarenju uzlaznih naglasaka opisuju tri tipa četveroakcenatskog novoškavskog govora. Međutim, njihovi opisi se ne podudaraju niti geografski, niti u opisu tjeka tona u naglascima.

Ovaj rad bavi se analizom akustičkog ostvarenja naglasaka, tj. regionalno uvjetovanim akustičkim razlikama u ostvarenjima »istih« naglasaka i ostvarenjem zanaglasne dužine. Cilj je ovog rada akustički opisati dugouzlazni, kratkouzlazni, dugosilazni i kratkosilazni naglasak te zanaglasnu dužinu u govoru koji ostvaruju visokoobrazovani govornici hrvatskoga kada imaju zadatak govoriti standardno, a stručnjaci na temelju slušanja izgovora riječi ipak mogu prepoznati da su govornici porijeklom iz Slavonije ili Dalmacije. Rezultati ovog istraživanja moći će naći primjenu i doprinijeti forenzičkom profiliranju govornika.

2. Metodologija

2.1. Jezični materijal i postupak snimanja

Materijal za snimanje bile su dvosložne riječi, koje su poznate i vrlo učestale, a prema naglascima potvrđenim u Anićeovom rječniku (1998) zastupaju četiri naglasne kategorije, dijelom bez, dijelom sa zanaglasnom dužinom: dugosilazni – *bûnda, dîvan, gêni, môre, nâpad, súnce, pâsoš, râdnik, pûtnik*; dugouzlazni – *dûša, dôkaz, médo, nârod, sâvez, vîno, pûder, glûpôst, vâžnôst, tûpôst*; kratkosilazni – *dâti, dôbar, vûna, lûša, mâma, nêbo, dêvet, vîtak, râdôst, vûčjâk, pûkôst, pâmêt*; i kratkouzlazni – *dânas, dûbok, visok, nôga, vòda, žèna, pûpîr, čudâk, pûšâč, pûkêt*.² Odabrane riječi ne tvore minimalne naglasne parove jer se želi analizirati koliko i kako govornici ostvaruju naglaske neopterećeni time da naglasak nosi leksičko značenje. Kriterij odabira riječi bila je fonetska izbalansiranost glasnika u slogu koja omogućuje ravnotežu mikroprozodijskih utjecaja.³ Kod snimanja u studiju riječi su prezentirane na ekranu u rečeničnom okviru »Reci medo sada«. Rečenice su prezentirane slučajnim redosljedom. Uputa je govornicima bila da govore standardno.

² Iako su riječi *napad, pasoš i dokaz* naglasne dublete (u drugim hrvatskim rječnicima ovjerene su s drugim naglascima) za analizu to nije presudno jer su se u izgovoru pojavile i druge naglasne dublete koje nakon slušne ovjere nisu uzete u postupak akustičke analize.

³ Fonetski oblici pogodni za akustička mjerenja različiti su s obzirom na cilj akustičkog mjerenja: za mjerenje trajanja segmenata pogodna je okolina bezvučnih okluziva, a za mjerenje kretanja tona nazali. Budući da su na istom testnom materijalu mjerene dvije akustičke dimenzije (trajanje i fundamentalna frekvencija) odabrani testni materijal morao je biti ujednačen s obzirom na utjecaje glasničkih segmenata na prozodiju riječi kako ne bi došlo do pogrešne interpretacije.

2.2. Govornici i slušna verifikacija

Slučajno odabrani govornici (informanti) bili su studenti Filozofskog fakulteta, njih 90, porijeklom iz raznih krajeva Hrvatske. Snimanje govornika odvijalo se u tihoj komori audiostudija Odsjeka za fonetiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu tijekom 2005. godine. Zvuk je digitaliziran frekvencijom uzorkovanja od 44,1 kHz, a rezolucija je bila 16 bita. Računalnim programom CoolEdit Pro 2.0 digitalizirani zvuk segmentiran je, a ciljane riječi pohranjene su u zasebne datoteke.

Za daljnju analizu dva su fonetska stručnjaka preslušala sve govornike i zabilježila kod kojih se može prepoznati da su porijeklom iz Slavonije ili Dalmacije. Na taj je način iz korpusa izdvojeno 20 govornika koji su prepoznati kao govornici iz Slavonije i koji ostvaruju četiri naglaske te 7 govornika koji su prepoznati kao govornici iz Dalmacije i koji ostvaruju četiri naglaske. Za akustičku je analizu svaka riječ ovjerena prema slušanju dvaju stručnjaka te, ako nije ostvarena s očekivanim naglaskom, nije uzeta u obzir pri obradi akustičkih podataka. Prema upitniku koji su ispunjavali govornici, »slavonski« govor reprezentiraju govornici podrijetlom iz Osijeka (3 govornika), Slavenskog Broda (4), Nove Gradiške (2), Županje (1), Nove Kapele (2), Virovitice (1), Našica (2), Valpova (1), Vinkovaca (1), Vukovara (1) te dva govornika miješanog porijekla koji su migrirali tijekom školovanja (Slavonija, Bosna, Zagreb), a »dalmatinski« četveronaglasni govor reprezentiraju govornici iz Splita (2), Šibenika (3), Biograda na Moru (1) i Bole na Braču (1).

2.3. Akustička analiza

Elementi akustičkog opisa u domeni naglašenog i zanaglasnog vokala bili su trajanje vokala (u milisekundama – ms), raspon fundamentalne frekvencije (f0) u naglašenom vokalu (u polutonovima – pt), odnos prosječnog tona naglašenog i zanaglasnog vokala (pt), te tijekom tona mjeren ekvidistantno na svakih 10% trajanja vokala. Akustička analiza rađena je u programu Praat 4.2., a dobiveni podaci analizirani su osnovnim deskriptivnim statističkim metodama u programu MS excel.

Cilj ovog rada nije opisati specifični govor pojedinih mjesta (dijalekta, grada ili sela), nego suvremeni hrvatski govor pojedinca koji se u težnji da govori standardno udaljuje od lokalnoga izgovora te se može nazvati »prihvaćenim«, ali ipak stručnom fonetskom uhu regionalno porijeklo ostaje prepoznatljivo.

3. Rezultati

3.1. Četiri novoštokavska naglasaka u slavonskom i dalmatinskom izgovoru

Uspoređujući trajanje naglašenih vokala (v. tablicu 1) možemo zaključiti da između dalmatinskog i slavonskog izgovora postoji razlika na način da je kod Dalmatinaca povećana razlika u trajanju između dugih i kratkih naglasaka, a kod Slavonaca smanjena. U dalmatinskom izgovoru dugosilazni i dugouzlazni ostvaruju se dužim trajanjem naglašenog vokala nego u slavonskom, a kratkosilazni i kratkouzlazni kraćim trajanjem naglašenih vokala nego u slavonskom izgovoru. Drugim riječima, na temelju trajanja naglašenog vokala možemo reći da se u slavonskom izgovoru razlika dugih i kratkih naglasaka smanjuje.

Tablica 1. Trajanje naglašenog vokala u pojedinim naglascima slavonskog i dalmatinskog izgovora

Vrsta naglasaka	Regija	Trajanje naglašenog vokala (ms)		
		Broj analiziranih pojavnica (N)	Srednja vrijednost (SV)	Standardna devijacija (SD)
Dugosilazni	Dalmacija	63	168,8	26,4
	Slavonija	144	158,3	32,3
Dugouzlazni	Dalmacija	59	165,5	30,6
	Slavonija	162	147,2	37,2
Kratkosilazni	Dalmacija	82	105,8	21,8
	Slavonija	188	112,5	22,3
Kratkouzlazni	Dalmacija	64	104,7	23,5
	Slavonija	163	110,9	25,4

Analiziramo li rezultate o rasponu tona u naglašenom vokalu (v. tablicu 2) i rezultate o odnosu tonske visine naglašenog i zanaglasnog vokala (v. tablicu 3) te podatke o kretanju tona tijekom naglašenog i zanaglasnog vokala (v. sliku 1 i sliku 2), možemo zaključiti da postoji razlika među dva regionalna izgovora. Ta razlika je manja (ili na temelju ovih parametara nedovoljno otkrivena) u ostvarenju silaznih naglasaka, a veća u ostvarivanju uzlaznih

naglasaka. Dugosilazni naglasak u dalmatinskom izgovoru ima prosječno manji raspon silaznosti naglašenog vokala (3,3 pt) nego u slavonskom izgovoru (3,7 pt). Slična se tendencija vidi u rasponu kratkosilaznog, koji je u dalmatinskom malo manjeg raspona (1,4 pt) nego u slavonskom (1,7 pt). Za kratkosilazni naglasak je ovaj podatak objašnjiv jer je u dalmatinskom kratkosilaznom naglasku vokal prosječno kraći te stoga može ostvariti manji raspon silaznosti tona od kratkosilaznog koji traje duže.

Rezultati analize odnosa prosječne tonske visine u naglašenom i zanaglasnom vokalu pokazuju da su silazni naglasci u oba idioma akustički podjednaki, tj. imaju znatno niži zanaglasni vokal od naglašenog (prosječno od 3,3 pt do 4,0 pt). Uzlazni naglasci imaju tek neznatno niži ukupni ton u zanaglasnom vokalu (prosječno od 0,2 pt do 0,9 pt), a razlike koje se pojavljuju vjerojatno su nastale zbog različitog trajanja zanaglasnog vokala (u prosjeku u izračunati i naglasci sa zanaglasnom dužinom i bez nje) jer se govor općenito ostvaruje na silaznoj intonaciji pa i kod uzlaznih naglasaka možemo u zanaglasnom vokalu očekivati pad.

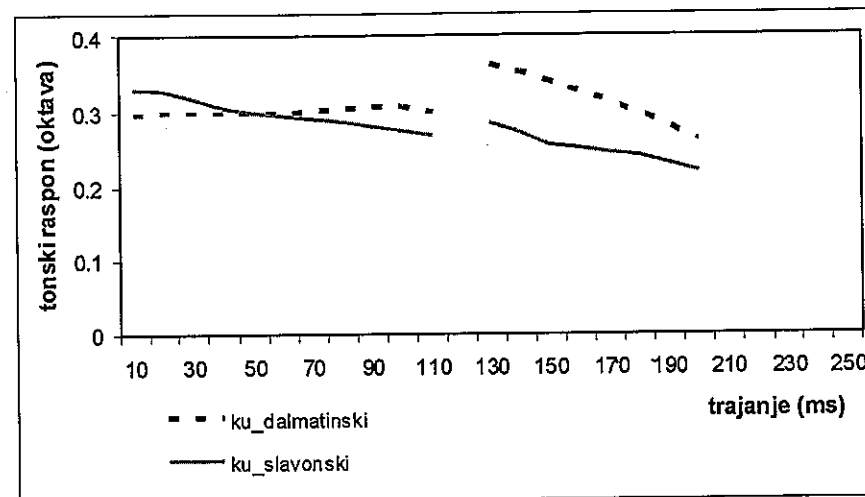
Tablica 2. Raspon tona u naglašenom vokalu u pojedinim naglascima slavonskog i dalmatinskog izgovora

Vrsta naglasaka	Regija	Raspon tona u naglašenom vokalu (pt)		
		Broj analiziranih pojavnica	Srednja vrijednost	Standardna devijacija
Dugosilazni	Dalmacija	63	3,3	0,8
	Slavonija	139	3,7	1,5
Dugouzlazni	Dalmacija	59	1,3	0,7
	Slavonija	162	1,2	0,8
Kratkosilazni	Dalmacija	81	1,4	0,8
	Slavonija	185	1,7	1,1
Kratkouzlazni	Dalmacija	63	0,8	0,4
	Slavonija	161	1,2	0,8

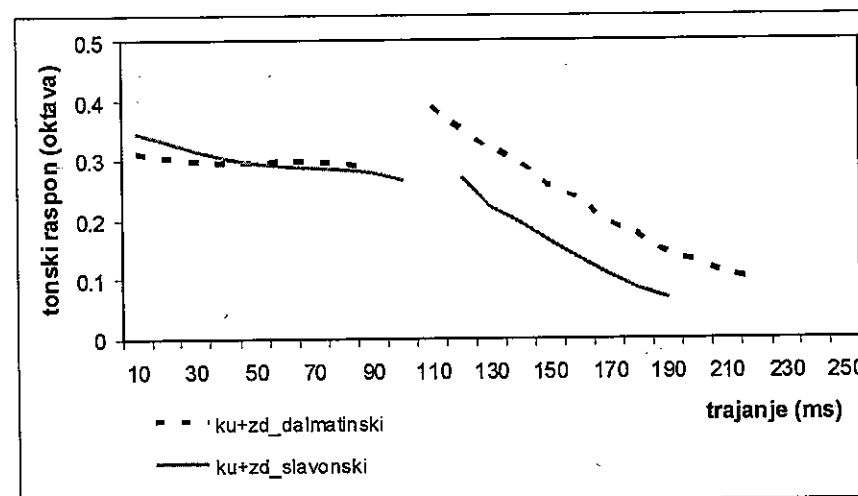
Tablica 3. Odnos tonske visine naglašenog i zanaglasnog vokala u pojedinim naglascima slavonskog i dalmatinskog izgovora

Tonska visina naglašenog vokala u odnosu na zanaglasni (pt)				
Vrsta naglasaka	Regija	Broj analiziranih pojavnica	Srednja vrijednost	Standardna devijacija
Dugosilazni	Dalmacija	58	3,3	1,2
	Slavonija	104	3,4	2,2
Dugouzlazni	Dalmacija	58	0,6	1,2
	Slavonija	160	0,2	0,7
Kratkosilazni	Dalmacija	65	3,8	1,0
	Slavonija	113	4,0	2,0
Kratkouzlazni	Dalmacija	63	0,2	1,3
	Slavonija	143	0,9	1,8

Veću razliku između dalmatinskog i slavonskog izgovora uzlaznih naglasaka otkrivamo kada proučimo prosječni tijek fundamentalne frekvencije u naglašenom i zanaglasnom vokalu (v. sliku 1 i sliku 2). U dalmatinskome je izgovoru početak zanaglasnog vokala na višoj tonskoj razini nego naglašeni vokal, dok su u slavonskome izgovoru na približno istoj tonskoj razini. Početni dio tonske konture zanaglasnog vokala može se smatrati relevantnijim parametrom od ukupne tonske konture jer se jezgra ostvaruje samo na tom dijelu, a drugi dio zanaglasnog vokala preuzima obilježja intonacijskog završetka i opada u tonu. Budući da se u dalmatinskom izgovoru mnogo češće ostvaruje fonološka zanaglasna duljina oprezno treba interpretirati podatke o tijeku tona u zanaglasnom vokalu jer se produljuje intonacijski završetak koji teži silaznosti. Konture naglašenog vokala u oba su regionalna izgovora pretežno ravne, no ipak se na prosječnoj slici vidi da slavonski izgovor ima neznatno silazniju tonsku konturu naglašenog vokala, a dalmatinski ravnu ili čak blago uzlaznu. Dugouzlazni se naglasak od kratkouzlaznog razlikuje samo duljim trajanjem naglašenog vokala i kraćim trajanjem zanaglasnog vokala.

Slika 1. Prosječni tijek tona i trajanje u naglašenom i zanaglasnom vokalu kratkouzlaznog naglasaka (ku): razlika slavonskog i dalmatinskog izgovora

Slika 2. Prosječni tijek tona i trajanje u naglašenom i zanaglasnom vokalu kratkouzlaznog naglasaka sa zanaglasnom dužinom (ku+zd): razlika slavonskog i dalmatinskog izgovora

3.2. Zanaglasna dužina u slavonskom i dalmatinskom izgovoru

U tablici 4. prikazani su rezultati analize zanaglasne dužine: 1. apsolutno prosječno trajanje zanaglasnih dugih i kratkih vokala, 2. odnos trajanja zanaglasnog vokala prema naglašenomu u fonološki kratkim i dugim zanaglasnim vokalima, 3. percepcija zanaglasne dužine. Zanaglasna dužina više se ostvaruje, tj. dužeg je trajanja i češće se čuje u dalmatinskom, nego u slavonskom izgovoru. Od svih ispitivanih imenica, koje prema standardu imaju zanaglasnu dužinu, u dalmatinskom je stručnjaci čuju u čak 46,4% riječi, a u slavonskom u 24,0% riječi. U dalmatinskom izgovoru prosječno je trajanje dugih zanaglasnih vokala 82,7% trajanja naglašenih vokala, a u slavonskom 60,7%, što je velika razlika. Zanaglasna dužina u dalmatinskom izgovoru većinom se ostvaruje nakon dugouzlaznog naglasaka. Dakle, možemo zaključiti da se u dalmatinskom izgovoru zanaglasne dužine ostvaruje dvostruko češće nego u slavonskom, a kada su ostvarene, znatno su dužje nego u slavonskom.

Tablica 4. Trajanje i percepcija dugih zanaglasnih vokala u slavonskom i dalmatinskom izgovoru

Regija	Zanaglasni vokal (ZV)	N broj analiziranih pojavnica	Trajanje naglašenog vokala (NV), (ms)	SD	Trajanje zanaglasnog vokala (ZV) (ms)	SD	Odnos trajanja ZV/NV (%)	SD	Percepcija zanaglasne dužine (%)
Dalmacija	dug	63	118,7	38,0	85,6	28,0	82,7	45,5	46,4
	kratak	173	137,1	40,0	77,5	17,5	62,0	23,9	
Slavonija	dug	220	123,2	35,5	69,3	20,0	60,9	26,1	24,0
	kratak	511	133,2	35,1	74,1	22,4	58,8	25,0	

2. Rasprava

Kada se laički govori o karakteristikama slavonskog izgovora često se kaže da Slavonci »otežu«, »dulje«. Analiza trajanja vokala u naglascima pokazuje da je to točno samo za kratke naglaske, ali da suprotna tendencija postoji kod dugih naglasaka. Dok Dalmatinci duže izgovaraju dugosilazni

i dugouzlazni naglasak, a znatno duže i zanaglasnu duljinu, ovo istraživanje pokazuje da Slavonci kraće od Dalmatinaca izgovaraju duge vokale. Rezultati koji ukazuju na duljenje kratkih naglasaka u slavonskom izgovoru podudaraju se s opisom akcentuacije osječkoga govora (Benić, 2007: 7). Istraživanje varijabiliteta naglasnih pojavnica i automatskog prepoznavanja naglasaka na temelju zadanih akustičkih parametara (Pletikos, 2008: 167–169) pokazuje da u slavonskom izgovoru dolazi do preklapanja u trajanju kratkouzlaznog i dugouzlaznog do te mjere da se kod automatskog prepoznavanja brojne riječi prepoznaju u pogrešnoj kategoriji, dugouzlazni kao kratkouzlazni, a kratkouzlazni kao dugouzlazni. Naime, ako se granica dugih i kratkih uzlaznih naglasaka postavi na 133 ms, tada se od slušno verificiranih kratkouzlaznih naglasaka u 30% riječi automatski prepozna dugouzlazni naglasak (ibid.: 167), a od slušno verificiranih dugouzlaznih naglasaka u 19% riječi automatski prepozna kratkouzlazni (ibid.: 168). Slušno prepoznavanje temelji se na ortoepskom znanju koje donosi velik stupanj očekivanja standardnog naglasaka, a kada kod uzlaznih naglasaka čujemo tonsko kretanje specifično za uzlazne naglaske, trajanje kao dodatnu kategoriju vjerojatno više i ne slušamo pa se zbog toga akustička preklapanja u trajanju dugih i kratkih vokala jedva primjećuju.

Usporedimo li rezultate ove akustičke analize uzlaznih naglasaka i dosadašnje opise tonskog kretanja temeljene na sluhu vidimo da auditivni opisi, ne samo što su vrlo različiti, već uglavnom i ne odgovaraju akustičkoj realnosti. Prema Kravaru (1988) uzlazni naglasci »sjeveroistočnog tipa« imaju u zanaglasnom vokalu znatno viši ton nego u naglašenom vokalu, dok Brozović (1954/55) smatra da čuje prosječno niži zanaglasni vokal u uzlaznim naglascima sjeveroistočnog tipa. Rezultati ove akustičke analize pokazuju da je u slavonskom izgovoru zanaglasni vokal na približno istoj tonskoj razini kao naglašeni te su u toj dimenziji dobiveni podaci u neskladu s dosadašnjim auditivnim opisima. Tijek tona u naglašenom vokalu sjeveroistočnog tipa Brozović i Kravar opisuju kao ravan, što je akustički potvrđeno. U opisu dalmatinskog tipa uzlaznog naglasaka akustičkoj istini je najbliže bio Brozović, koji zanaglasni vokal opisuje kao izrazito viši od naglašenog. Krivulja naglašenog vokala uvijek je ravna (dakle nije uzlazna), a krivulja zanaglasnog vokala iako je fonološki možemo interpretirati kao također ravnu (visoka tonska razina) akustički je silazna. Silaznost je u dalmatinskom izgovoru izrazitija kod uzlaznih naglasaka sa zanaglasnom dužinom jer se u njemu počinje ostvarivati intonacijski završetak.

Dugosilazni naglasak možemo smatrati naglaskom koji obilježava tonski naglasni sustav jer se ne pojavljuje u dinamičkom dvonaglasnom sustavu (Pletikos, 2008: 158) te znatno više markira izgovor i govornika kao pripad-

nika tonskog sustava, nego kratkosilazni koji postoji i u dinamičkom naglasnom sustavu. Ipak, kod silaznih naglasaka u slavonskom i dalmatinskog izgovoru nije otkrivena razlika u tonskom kretanju, već samo mala razlika u trajanju, ali ta je tendencija blagog duljenja kratkih i kraćenja dugih u slavonskome jednaka i za uzlazne i za silazne.

Cilj ovog istraživanja nije bio otkriti s kolikom se sigurnošću može prepoznati slavonski, odn. dalmatinski izgovor na temelju naglasaka (prepoznavanje regije u ovom je radu svedeno samo na postupak ovjeravanja korpusa), ali budući da rezultati pokazuju razlike u slavonskom i dalmatinskom izgovoru naglasaka, osobito u trajanju, u ostvarenju uzlaznih naglasaka i ostvarenju zanaglasne dužine, možemo pretpostaviti da i naglasak riječi utječe na prepoznavanje regionalnog porijekla govornika. Istraživanje odnosa prozodijskog sustava i percepcije stupnja standardnosti govornika (Pletikos, 2008a) pokazalo je da se, usprkos postojanju tonskog četveronaglasnog sustava, govor štokavske osnovice percipira tek neznatno standardnijim (s prosječnom ocjenom 4,4), nego govor kajkavske (4,3) ili čakavske osnovice (4,2), čiji govornici ostvaruju pretežno dinamički jedno- ili dvonaglasni sustav. Da na procjenu regionalnosti ne utječe broj ostvarenja naglasaka dokazuje i forenzičko istraživanje u kojem je kao najmanje regionalan procijenjen govornik iz Zagreba koji ima samo jedan dinamički naglasak (Kišiček, 2012: 152). Isto istraživanje pokazuje da se najregionalnijim, tj. najudaljenijim od standarda, procjenjuju govornici iz Dalmacije (iz Dubrovnika, Splita, Šibenika i Zadra), a najbliži standardu govornici iz Zagreba, Varaždina, Čakovca, Pule, Rijeke i Osijeka (ibid., 78). Izgovor na subsegmetnalnoj razini (način izgovora vokala i konsonanata) te mjesto ostvarenja naglasaka vjerojatno znatnije od akustičkih obilježja naglasaka riječi utječu na prepoznavanje regionalnosti i na procjenu stupnja standardnosti. Podatak o tome da se govor koji ima dinamički naglasni sustav procjenjuje bliži standardu, nego govor s tonskim četveronaglasnim sustavom može se protumačiti kao implicitno shvaćanje slušača da je dinamički sustav standardan.⁴ Možemo pretpostaviti i da postoje intonacijski obrasci specifični za pojedine regije, ali to je još neistraženo.

⁴ Ovakvo gledište, iako u hrvatskom vjerojatno heretičko, u slovenskom jeziku je službeno: Slovar slovenskega knjižnega jezika (1994) i Slovenski pravopis (2001) ravnopravno priznaju i tonski i dinamički naglasni sustav prozodije riječi kao standardni, budući da oba sustava postoje u slovenskim dijalektima. Dijalektalna izgovorna osnovica određuje koji će naglasni sustav govornik imati kada govori "standardnim jezikom". Dinamičkom se sustavu ipak daje prednost jer je, primjerice, u dvojezičnom rječniku (Jurančič, 1989) naglasak riječi obilježen samo prema dinamičkom sustavu.

3. Zaključak

Ovo istraživanje dokazuje razliku u izgovoru prozodije riječi u tzv. općeprihvaćenom hrvatskom idiomu govornika sa slavonskim i s dalmatinskim porijeklom. Osnovna je razlika u izgovoru uzlaznih naglasaka: u dalmatinskom je izgovoru zanaglasni vokal u svom početnom dijelu nešto viši nego naglašeni vokal, a u slavonskom zanaglasni vokal počinje na istoj tonskoj visini kao naglašeni. Postoji razlika u trajanju dugih i kratkih naglasaka, tj. tendencija da se u slavonskom kratki naglasci blago dulje, a dugi kratak (za razliku od dalmatinskog). Također, razlika postoji u ostvarenju zanaglasnih dužina; Dalmatinci ih češće ostvaruju nego Slavonci (Dalmatinci u otprilike 50% ispitivanih riječi, a Slavonci u 25% riječi) te u dalmatinskom govoru ostvarena zanaglasna dužina duže traje nego ostvarena dužina u slavonskome. Iako se radi o dva tonska četveronaglasna sustava možemo zaključiti da je slavonski sustav manje obilježen kao dijalektalan i da je zbog blage redukcije razlika u naglascima, a osobito zbog redukcije ostvarenja zanaglasnih dužina bliži percepciji općehrvatskog izgovora.

Literatura

- Anić, Vladimir (1998), *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi Liber, Zagreb.
- Benić, Mislav (2007), »Osnovni podaci o osječkoj akcentuaciji«, *Filologija*, 48, str. 1–28.
- Brozović, Dalibor (1954/55), »Akcentuacija tuđica na -or u hrvatskom jeziku«, *Jezik*, 3, br. 4, str. 118–123.
- Ham, Sanda (2006), *Povijest hrvatskih gramatika*, Nakladni zavod Globus, Zagreb.
- Jelaska, Zrinka (2004), *Fonološki opisi hrvatskoga jezika: glasovi, oblici, naglasci*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Jurančič, Janko (1989), *Slovensko-hrvatski ili srpski rječnik*, Državna Založba Slovenije, Ljubljana.
- Kišiček, Gabrijela (2012), *Forenzično profiliranje i prepoznavanje govornika prema gradskim varijetetima hrvatskoga jezika*, Doktorski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Kravar, Miroslav (1988), »Prilog fonetici četveroakcenatskoga sistema«, *Filologija*, 16, str. 101–113.
- Landau, Ernestina, Mijo Lončarić, Damir Horga i Ivo Škarić (1999), »Croatian«, u: *Handbook of The International Phonetic Association*, Cambridge University Press, str. 66–69.

- Lehiste, Ilse i Pavle Ivić (1986), *Word and sentence prosody in Serbo-Croatian*, Current studies in linguistics series 13, MIT Press, Cambridge, MA.
- Martinović, Blaženka (2006), »Odmaci od preskriptivne naglasne norme u hrvatskome standardnom jeziku«, u: *Riječki filološki dani, VI: Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Riječki filološki dani održanoga u Rijeci od 18. do 20. studenoga 2004*, Ines Srdoč-Koneštra i Silvana Vranić (ur.), Filozofski fakultet, Rijeka, str. 247–258.
- Martinović, Blaženka (2008), *Naglasna kolebanja imenica u hrvatskome standardnom jeziku*, Doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Peco, Asim (1971), *Osnovi akcentologije srpskohrvatskog jezika*, Naučna knjiga, Beograd.
- Pletikos, Elenmari (2003), »Akustički opis hrvatskih standardnih naglasaka«, *Govor*, XX, br. 1–2, str. 321–346.
- Pletikos, Elenmari (2008), *Akustički opis hrvatske prozodije riječi*, Doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Pletikos, Elenmari (2008a), »Akustičke i perceptivne osobine naglasaka riječi u hrvatskim naddijalektalnim govorima«, u: *Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen, Slavische Sprachkorrelationen, Band 1*, Branko Tošović (ur.), Lit Verlag, Wien – Berlin, str. 404–429.
- Pletikos, Elenmari i Vlašić, Jelena (2007), »Acoustic description of Croatian accents«, *Studia Phonetica Posnaniensi: An International Journal for Linguistic Phonetics*, 8, str. 27–49.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika* (1994). Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Slovenski pravopis* (2001). Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Smiljanic, Rajka (2004), *Lexical, Pragmatic and Positional Effects on Prosody in Two Dialects of Croatian and Serbian: An Acoustic Study*, Routledge, New York i London.
- Škarić, Ivo (1991), »Fonetika hrvatskoga književnog jezika«, u: *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika: nacrti za gramatiku*, Stjepan Babić, Dalibor Brozović, Milan Moguš, Slavko Pavešić, Ivo Škarić i Stjepko Težak, HAZU, Globus, Zagreb, str. 71–378.
- Škarić, Ivo (2007), »Fonetika hrvatskoga književnoga jezika«, u: *Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika*, Stjepan Babić, Dalibor Brozović, Ivo Škarić i Stjepko Težak, Nakladni zavod Globus, Zagreb, str. 17–157.

Summary

Acoustic differences in Slavonian and Dalmatian production of Croatian Štokavian four accent types

Standard Croatian language has a pitch-accent system, which uses both tone and stress to mark lexical accent. The accent system of standard Croatian is based on the Neoštokavian dialect and therefore it contains lexical four accent types: long-falling, long-rising, short-falling and short-rising; and long and short post-accentual length. Recent phonetic studies show that, when they intend to speak the standard variety, a lot of Croatian speakers don't produce the four pitch accent types and post-accentual length proposed by the standard. It is only speakers from Štokavian areas – Slavonia (eastern Croatia) and Dalmatia (southern Croatia) that produces the standard pitch-accent system, while other speakers produce reduced accent systems with three, two or only one accent. The aim of the study is the acoustic analysis of lexical accents spoken by Dalmatians and Slavonians, who have a four accent system. The acoustic correlates relevant for distinguishing between lexical accents are: the duration of the stressed and the poststressed vowel, the ratio of the average pitch levels in the stressed and post-stressed vowel, and the pitch range in the stressed vowel. The results show that Slavonians have a reduction in duration and tone: long vowels are shortened, short vowels are lengthened (there is a wide acoustic area where short and long rising accents overlap). In rising accents the high tone at the beginning of the poststressed syllable in Slavonian is on the same level as the stressed syllable, while in Dalmatian it is on the higher tone level than the stressed syllable. The post-accentual length is in both regions partly retained, less in Slavonian (in 25% of words), more in Dalmatian (in 50% of words).

Key words: Croatian, lexical accentuation, pitch-accent system, Dalmatian accent, Slavonian accent